

Milan Dvornić, *Narodni običaji Srba u Baranji*, Veće srpske nacionalne manjine Grada Belog Manastira, Beli Manastir 2019., 350 str.

Monografija *Narodni običaji Srba u Baranji* Milana Dvornića predstavlja rezultat dvadesetogodišnjeg autorovog rada na sakupljanju i beleženju terenske građe na pomenutom području, a pre svega u naseljima Beli Manastir, Bolman, Branjina, Jagodnjak, Popovac, Kneževi Vinogradi i Darda.

Prvi deo monografije otpočinje uvodnim izlaganjem u kom autor ističe da su narodni običaji Srba u Baranji do sredine 20. veka bili dosta dobro očuvani, čemu je doprinela i multikonfesionalna i multietnička sredina, u kojoj je svaka etnička zajednica težila da očuva svoj identitet. S druge strane, narodni običaji su pretrpeli i određene promene, a nemali broj se i izgubio, shodno novim istorijskim i socijalnim prilikama. U drugom poglavlju ("Srbi u Baranji") dati su osnovni podaci o Baranji – njen geografski položaj i prostiranje, kao i najznačajnije istorijske prilike i događaji na tom području, počev od naseljavanja slovenskih naroda, preko ugarskog, turskog i austrijskog doba, sve do dvadesetog veka. Treće poglavlje – "Ostale etničke zajednice u južnoj Baranji" – ilustruje multikulturalnost južne Baranje i podeljeno je na više potpoglavlja posvećenih pripadnicima različitih naroda, odnosno etničkih zajednica (Hrvatima, Mađarima, Nemcima, Romima i Jevrejima), koji su naseljavali tu oblast od davnina. U narednom poglavlju date su osnovne informacije o tradicionalnoj privredi baranjskih Srba, pri čemu se posebna pažnja poklanja zemljoradnji, stočarstvu, voćarstvu i uzgajanju vinove loze, pčelarstvu, ali i različitim zanatima i domaćoj radinosti (izradi tkanina od kudelje i vune). Pažnju privlači napomena da su se etnici, između ostalog, razlikovali i prema upotrebi posuđa – Srbi i Hrvati (Šokci) su koristili tanjire i zdele bele boje sa cvetnim motivima, Mađari kalvini su koristili tamnocrveno i smeđe posuđe, dok su Nemci koristili zeleno posuđe. U petom poglavlju – "Nošnja baranjskih Srba" – pruža se detaljan uvid u odevne predmete baranjskih Srba, od dečjeg uzrasta pa do zrelog doba, a posebno se opisuje svečana nošnja i njeni elementi. Autor napominje da je u narodnoj nošnji bilo i mađarskog i nemačkog uticaja, ali je već krajem 19. veka u odevanje počeo prodirati i gradski uticaj, tako da je sredinom 20. veka bila uobičajena mešavina narodne nošnje i građanskog odela. "Narodno graditeljstvo" je tema šestog poglavlja. Najstariji način građenja kuća predstavljaju zemunice. Dvornić napominje da su sačuvana predanja o "kućama na balvanima", koje su umesto temelja imale hrastove grede, dok su im zidovi bili opleteni prućem i oblepljeni blatom. Vredan izvor podataka predstavlja opis strukture kuća i pomoćnih dvorišnih zgrada (pajte, čardaka, podruma, ledara), kao i autorovi crteži uz njih. Poglavlje "O folkloru baranjskih Srba" čine dva dela – jedan posvećen muzici i drugi posvećen narodnim plesovima. Ističe se da su do kraja 19. veka gajde bile jedini muzički instrument Srba i Hrvata, i na ovom prostoru su se održale do sredine 20. veka. Gajdaši su bili veoma cenjeni, kum nije mogao ići u svadbu bez svog gajdaša. Autor potom pažnju poklanja narodnim plesovima, posebno baranjskom kolu, navodeći i stihove pojedinih pesama koje su se u igri pevale. Na kraju ovog poglavlja navedena je korišćena literatura.

Drugi deo knjige naslovljen "Narodni običaji baranjskih Srba do sredine 20. vijeka" otvara autorova reč u kojoj, između ostalog, izlaže cilj svoga istraživanja. S obzirom na to da po

profesiji nije etnolog, Dvornić naglašava da mu je cilj beleženje narodnih običaja (bez dodatnih tumačenja) kako bi se sačuvali od zaborava i kako bi ubuduće služili naučnim radnicima. Prvo poglavlje ovog dela monografije je posvećeno običajima životnog ciklusa i obredima prelaza. Polazi se od opisa narodnih verovanja i običaja vezanih za period pre i posle rođenja deteta. Pažnju privlači podatak o značaju koji je u Kneževim Vinogradima i Belom Manastiru pripisivan "šatri", odnosno čaršavu iza kojeg je zaklonjena ležala porodilja s novorođenčecom. Naime, čaršav koji je korišćen kao zaklon ubuduće nije upotrebljavan, već je čuvan sve do ženine smrti. Tada je polagan na odar, ispod sanduka, gde je ostajao sve dok pokojnicu ne odnesu na groblje (str. 59). U nastavku monografije se opisuju narodna verovanja i obredne radnje koje su pratile babine, krštenje, ucrkovljenje, luženje slamarice, postupaču, ali i naredne faze detetovog razvoja (prvo šišanje, ispadanje prvog zuba i prvo čitanje "apostola"), pa sve do perioda odrastanja i rane socijalizacije. Potom, autor detaljno opisuje sve faze svadbenog obreda – od prosidbe i prstenovanja, preko priprema za svadbu, zatim pozivanja u svatove, večere uoči svadbe, okupljanja svatova, izvođenja devojke na ogled, pa do odlaska na venčanje i povratka u mladoženjin dom. Samoj svadbenoj večeri i veselju se posvećuje posebna pažnja, navode se tekstovi uobičajenih zdravica i pesama koje su pevane, opisuje se rezanje kumovog kolača i prikazivanje darova. U narednom odeljku prikazuju se pogrebni običaji, pri čemu se uočavaju i navode razlike između nekadašnje i savremene prakse. Na primer, autor napominje da ranije nije postojao običaj izjavljivanja saučešća niti su se na groblje nosili venc i cveće. Uz opis pripremanja za smrt ili opremanja pokojnika odslikava se i narodni odnos prema smrti i "onom" svetu. Navode se i narodna verovanja o pojavama koje predskazuju smrt, kao i o mogućem povratku pokojnika ako nije pravilno čuvan u toku noći. Pažnju privlači narodno verovanje da nečiste duše ostaju na ovom svetu i lutaju po granju: "Nije lako doć' pred Božji sud. Duša ide po uskom putu, po uskoj dasci, jedva može proć', pa kroz granje, pa onda opet po uskoj dasci. Preznoji se dok tamo ne stigne. Duše, koje nebo ne primi, lutaju po granju" (str. 134). Odeljak "Običaji uz neke poslove" posvećen je narodnim običajima i narodnim verovanjima vezanim za oranje, setvu, žetvu, gruševinu, gradnju kuće, svinjokolj i prelo. Ističu se narodna verovanja o vremenu u godini i danima kada je pogodno vršiti pomenute poslove, zatim se opisuju određene obredne radnje koje ih prate i cilj njihovog izvođenja.

Drugo poglavlje drugog dela knjige – "Godišnji običaji" – ujedno je i najobimnije, a posvećeno je običajima kalendarskog ciklusa. U uvodnom poglavlju dati su osnovni podaci o religiji Srba u Baranji, počev od 16. veka. Zatim, autor detaljno opisuje način proslavljanja najznačajnijih hrišćanskih praznika, polazeći od božićnog posta. Posebna pažnja se poklanja obrednim radnjama na Badnji dan i Božić, opisuju se obredni hlebovi i kolači koji se tom prilikom prave i uz čiji opis su dati i autorovi crteži, zatim unošenje slame i badnjaka u kuću itd. Opisu vertepa je pridodat i tekst vertepske igre. U opisu proslavljanja Božića pažnju privlači prinošenje krvne žrtve, pod imenom "krvavljenje Božića". Domaćica bi zaklala petla u sobi i njegovom krvlju poprskala slamu, koju bi najčešće sklonila iza vrata da se po njoj ne gazi, zbog toga što "to podsjeća na Hristovu krv". U Belom Manastiru, Popovcu i Branjini se govorilo "Božić se okrvavi" da "gazdar'ca bude živa i zdrava", a u Bolmanu se to činilo kako bi ukućani bili zaštićeni od svake nesreće – "da se sve svrši na pijetlovoj krvi" (str. 184). U nastavku se detaljno izlažu narodni običaji i narodna verovanja vezana za Krstovdan, Bogojavljenje, Jovanjdan, Sretenje, Uskrs, Đurđevdan, Ivanjdan itd. Uz pojedine praznike data je i narodna etimologija njihovog naziva. Na primer, govorilo se da naziv Tucindan (5. januar) potiče od običaja da žene na ovaj dan u stupi tucaju sušene semenke bundeve, od kojih će potom napraviti nadev za pitu (str. 160). Takođe, autor navodi značajne podatke o zadušnicama, pokladama, dodolama ("dojdolama"), krsnoj slavi ("sveto"), crkvenoj slavi, zavetnim danima. Na kraju ovog poglavlja se navode narodna verovanja i obredne radnje vezane za Mladu nedelju (nedelju u vreme mladog meseca).

U trećem delu knjige – “O narodnim običajima baranjskih Srba danas” – autor ističe da je većina ranije opisanih običaja izgubljena, a kao glavne uzroke navodi društvene prilike (pojava nove ideologije) i raseljavanje srpskog stanovništva s područja Baranje u drugoj polovini 20. veka. Kako je i očekivano, on ističe da su se u najvećoj meri održali pogrebni običaji, dok se u slučaju svih ostalih mogu uočiti modifikacije, osiromašenje i gubljenje.

Značajan prilog monografiji Milana Dvornića čine reprodukcije njegovih slika, ulja na platnu, koje na izvanredan način prikazuju ranije datu etnografsku građu – narodnu nošnju, određene obredne radnje, predmete koji pripadaju materijalnoj kulturi itd. Pored dokumentarne, slike se odlikuju i umetničkom vrednošću. Uz to, dat je prilog o ličnim imenima Srba u Baranji, iza kojeg sledi skoro četrdeset zabeleženih priča, crtica iz života, narodnih predanja i verovanja. Autor poklanja pažnju i njihovom jeziku, pa naglašava da se u inače ijekavskom govoru baranjskih Srba mogu uočiti i ekavizmi, usvojeni pod uticajem crkve i škole.

U dodatku – “Izvori za poglavlje o narodnim običajima” – autor izražava zahvalnost svojim kazivačima i navodi detaljne podatke o svakom od njih. Kao značajan izvor navodi i stare fotografije. Zbirku fotografija u knjizi dopunjuju i autorovi crteži nastali na osnovu onih fotografija koje su bile oštećene i lošeg kvaliteta. Knjiga sadrži gotovo 160 fotografija i pomenutih crteža.

Još jedan značajan prilog na kraju monografije predstavlja rečnik manje poznatih reči. Posebnost ovog rečnika je što se uz mnoge odrednice mogu videti i autorovi crteži koji ih predstavljaju, tako da se čitalac odmah može upoznati sa izgledom nekih predmeta koji više nisu u upotrebi.

Na samom kraju knjige, pre sažetka, navedene su recenzije Bogdana Šekarića i Dušanke Marković iz Novog Sada.

S obzirom na to da o etnografskoj slici Baranje ne postoji nijedna monografija u dosadašnjoj srpskoj naučnoj literaturi, kao i da je etnički sastav Baranje u poslednjim decenijama izmenjen, knjiga Milana Dvornića predstavlja jedinstveno delo koje pruža celovit uvid u narodnu kulturu jedne zajednice na pomenutom području do sredine 20. veka. Iako, kako sam naglašava, on nije etnolog, njegovo delo to ni po čemu ne pokazuje. Suprotno tome – uočava se predani rad i odgovorni odnos prema sakupljenoj građi i njenom prezentovanju. Govoreći o narodnoj kulturi Srba, autor ni na koji način ne umanjuje kulturni i jezički identitet drugih etničkih zajednica na tom prostoru.

Dragana Đurić